Arş'ı Titreten Sahâbî

SA'D B. MUÂZ

Radîyallahu Anhu

اِهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمَنِ،
لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ

"Sa'd b. Muâz'ın vefatı ile Rahman'ın arşı titredi."

(Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 12)

"Allah'a yemin olsun ki, o sözler Allah'ın katındandır. Çünkü bir beşer o sözleri söyleyemez. Ben de o sözlere imanı ettim ve Müslüman oldum. Şimdi sizin de o sözlere inanmanızı istiyorum."

Sa'd b. Muâz (ra)

(İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 153)

Adı	Sa'd b. Muâz
Anlamı	Mutlu, sakin ve iyi halli
Künyesi	Ebû Amr/Amr'ın Babası
Lakabı	Seyyidü'l-Kavm/ *Kavminin Efendisi*
Baba Adı	Muâz b. Nu'man
Anne Adı	Ümmü Sa'd/Kebşe bint Rafi
Kabilesi	Evs/Abdüleşheloğulları/Medine
Doğum Yeri	Medine
Doğum Yılı	N. Öncesi, 20/ Miladî, 590
İslam'a Girişi	Nübüvvetin 12. yılı
Sohbet Süresi	5 yıl
Rivayeti	1
Savaşları	Bedir, Uhud, Hendek vs.
Görevleri	Buvat seriyyesi sırasında vekillik, Kurayzaoğulları olayında hakemlik
Vefat Yeri	Baki Kabristanlığ/Medine
Vefat Yılı	Hicrî, 5/ Miladî, 627
Vefat Yaşı	37

Arş'ı Titreten Sahâbî
SA'D B. MUÂZ
(Radîyallahu Anhu)

Rabbü'l-Âlemin olan Allah'a (cc) hamd, O'nun kutlu Nebisine salât ve selam, o Nebinin mübarek ellerinde yetişen sahâbî efendilerimizin hepsine selam ve şimdi hayat defterinin sayfalarını çevireceğimiz büyük sahâbî Sa'd b. Muâz'a (ra) selam olsun.

Sahâbe dediğimiz o bahtiyarlar topluluğu sadece bizler için örnek, model ve rehber değildir; ayrıca onlar bizler için bir ilham kaynağı, risalet davasına hizmet edebilmek için bir takat, bir fer vesilesi, hepsinden öte doğru yolda nasıl doğru yürünür, bunun en önemli işaret levhalarıdır. Onların yaşadıkları hayat vahyin kontrolünde bir hayat olduğu için, doğruları tasdiklenip, yanlışları düzeltildiği için, Allah (cc) onlardan razı, onlar da Allah'tan razı oldukları için, onlar kulluğun kemal noktası oldukları için kıyamete kadar gelecek olan tüm Müslümanlar için ulaşılması arzu edilen gaye-i hayalleri olmuşlardır. İşte bu ızdırabın bir neticesidir *82 İl 82 Sahâbî* projesi...

Hamd olsun Mevlâ bu projenin içerisinde olmayı bize nasip ettiği için ve hamdolsun Mevlâ'ya 40. programda bizi *Manisa*'ya, Osmanlı zamanında şehzadeler şehri olan bu güzel topraklara, o günkü adı ile *Yesrib*'in en önemli şehzadelerinden biri olan Sa'd b. Muâz'ın hayatını anlamaya eriştirdiği için... Mevlâ o büyük kameti hakkı ile anlayabilmeyi ve satırlara yansıtabilmeyi, hepimize Sa'd b. Muâz'm hayatı ile öğreteceği hakikatleri, hayatlarımıza taşımayı nasip etsin.

Sa'd b. Muâz demek gerçekten kolay değil, elbette her sahâbînin kendine özgü bir ağırlığı, temsil ettiği bir duruşu, âleme öğrettiği nebevî izleri var... Ancak bazı sahâbîler vardır ki onların hayatlarında bu izler biraz daha derindir/belirgindir, ağırlıkları biraz daha fazladır. İşte bugün misafiri olduğumuz Sa'd b. Muâz böyle bir sahâbî efendimizdir. Onun birçok özelliğinden birazdan bahsedeceğiz, göreceksiniz ki onun birçok sahâbî ile ortak özellikleri vardır. Fedakârlık, teslimiyet, tebliğ, muhabbet ve daha birçok alan; ama hayat defterinin sayfalarını çevirmeden onun beş istisnai özelliğini nazarınıza vermek isteriz.

Sa'd b. Muâz'ın kendisine has özellikleri ve başkalarında olmayan hususiyetleri nelerdir?

1- O, Ensâr'ın Ebû Bekir'idir.

Bazı siyer yazarları bu ifadeyi Sa'd b. Muâz için kullanırlar. Derler ki: "Muhacirler içerisinde Ebû Bekir'in değeri ne ise ensâr içerisinde Sa'd b. Muâz'ın değeri odur." Bundan dolayı o, *Sıddıkü'l-Ensâr/Ensâr'ın Sıddıkı*'dır.[1] Hz. Ebû Bekir ile onun karşılaştırılması, Sa'd b. Muâz'ın nasıl bir değerde olduğunu anlayabileceğimiz bir kıyaslamadır.

2- O, Ensâr'ın mihenk taşıdır.

Ne demek bu? Asr-ı Saâdet'i bize anlatan kütüphanelerimizde malumunuz kaynak niteliğinde birçok kitabımız vardır. Bu kitaplar içerisinde, o dönemi tanımamız açısından ensâb/soy kitaplarının özel bir konumu olduğu muhakkaktır. Bu kitaplar sayesinde tarihi daha iyi anlıyor, akrabalık bağları ve sosyal ilişkileri daha iyi kavrıyoruz. Eğer konu muhacirler ise, Kureyş'in nesebî ile başlanılıyor ve merkeze; yani işin mihenk noktasına Efendimiz (sas) konularak çalışma yapılıyor; yok eğer sözkonusu çalışma ensâr içinse bu sefer işin merkezine Sa'd b. Muâz konularak yapılıyor.[2] Tabi böyle bir tercihin altında yatan sebep ise Hz. Ömer'in Divan'ı oluştururken

[1] Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, II, 301; İbn Kesîr, *Câmiü'l-Mesânîd*, III, 425.
[2] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 487.

izlediği yoldan kaynaklanmaktadır. Hicretin 20. yılında Hz. Ömer Divan defterlerinin yazılmasına karar verince muhacirleri Hz. Peygamber'e (sas) olan yakınlıklarına göre kayıt ettirdi. Sıra ensâra gelince, görevliler sordular: "Kimden başlayalım?" Hz. Ömer dedi ki: "Sa'd b. Muâz'dan ve onun ailesinden başlayın, sonra Sa'd'a yakınlıklarına göre diğerlerini yazın." Böylelikle ilk divan oluşturuldu.[3] Ensâr'ın mihenk taşı dememiz işte bundandır ve bu çok istisnai bir özelliktir. O belki Evs kabilesinin büyüğü, seyyididir; ancak ensârın tamamı onunla şekillendirilmiştir. [4]

3- O, vefatı ile Rahman'ın arşını titreten bir sahâbîdir.

Gerçekten dehşet bir ifadedir bu... Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere onlarca kaynağın kaydına göre bu sözün sahibi Hz. Cebrail'dir. Hz. Cebrail'in Efendimiz'e (sas) bildirdiği bir hususiyettir. Sa'd b. Muâz'ın vefatı üzerine Efendimiz (sas) bu bilgiyi ümmeti ile paylaşacaktır. Bilindiği üzere Allah'ın arşının varlığı, ayet ile sabit olan;[5] ancak keyfiyeti/mahiyeti ise bize meçhul olan bir hakikattir.[6] Biz var olduğuna inanırız, nasıl olduğunu bilmeyiz. Anlamak için Rabbimiz bize bazı teşbihlerde yani benzetmelerde bulunur, ama sınırlı olan aklımızın kaldıramayacağı noktalar gelince teşbihin hemen karşısına tenzihi yerleştirir ve aklın sınırını zorlamaz, haddimizi aşmayız. Dolayısı ile Efendimiz'in (sas) beyanıyla, Sa'd b. Muâz'ın vefatı ile arşın titrediğini biliriz. Peki, arş sevincinden mi üzüntüsünden mi gazabından mı muhabbetinden mi titremiştir? Elbette sevincinden, çünkü Sa'd b.

[3] Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 515.

[4] Hz. Peygamber (sas) bir hadisinde Hz. Sa'd'ın kabilesi olan Abdüleşheloğulları'nı övmüş, onların çok değerli olduklarını beyan etmiştir. Bkz. Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 180.

[5] *"Şüphesiz Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş üzerine hükümran oldu (istiva etti). O, geceyi durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örter; güneş, ay ve yıldızlar* emrine âmâdedir. İyi biliniz ki yaratma ve emir O'nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir." Araf 7/54

[6] İmam Mâlik b. Enes hazretlerine bir gün bir adam "İstivâ nasıldır?" diye, âyetteki istivânın nasıl olduğunu sormuş ve İmam Mâlik de biraz başını eğip murakabeye daldıktan sonra vücûdundan şiddetli bir ter boşanmış ve demiştir ki: "İstivâ malûm; keyf (nasıl), makul değil; buna inanmak vacib ve bu soru bid'attır. Sanıyorum ki sen sapık bir adamsın." Bundan sonra emretmiş, o adamı huzurundan çıkarmışlar. Aynı mânâ selefin daha birçoğundan nakledilmiştir. Bizim Hanefilere göre asıl rivayet edilen de "Arş üzerine istivâ, Allah Teâlâ'nın keyfiyetsiz bir sıfatı" olduğudur. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 54.

Muâz, çok sevdiği Rabbine kavuşmuş, arş da bu kavuşmayı titreyerek karşılamıştır. Bunun böyle olduğu Hz. Cebrail'in beyanı ile sabittir. [7]

4- O, cenazesine 70.000 melek getiren bir bahtiyardır.

Bu müjdeyi de veren Efendimiz'dir.[8] Nasıl olduğunu ilerleyen sayfalara okuyacağız; onun vefatı saf saf meleklerin arza inişinin sebebi olmuş, melekler onu kabrine taşımış ve yine meleklerin refakati ile Rahim-i Rahman'a yürümüştür. Kime nasip olur böyle bir ödül... O, öyle bir hayat yaşamıştır ki cenazesine 70.000 melek gelmiş ve onların yüzünden sokaklarda yürüyecek yer kalmamıştır. [9]

5- O, yerinde ve zamanında Allah adına ve Allah namına atılan adımların, Rabbü'-l-Âlemin olan Allah'ı nasıl memnun ettiğinin en güzel örneğidir.

Burada asıl sorulması gereken soru şudur: Neden Sa'd b. Muâz, böyle büyük iltifât-ı rabbanîyenin muhatabı olmuştur? Nasıl adımlar atmıştır ki vefatı ile sevinçten arş sallandırmış, 70.000 melek onu öte âleme götürmek için arza teşrif etmiştir? O gidişi ile arşı sevindirmiş, ama başta Efendimiz (sas) olmak üzere tüm sahâbe üzülmüş, özellikle Efendimiz (sas) onun vefatında farklı bir havaya bürünmüş ve onu hep hayırla, dua ile anmıştır.

Sa'd b. Muâz'ın iman üzere yaşadığı hayatın toplamı 6 yıldır. Peygamberimiz (sas) ile beraberliği sadece 5 yıldır. Efendimiz (sas) ile beraber 3-4 gazveye ancak katılmıştır. O, ne Kur'ân'ı baştan sona ezberlemiş ne Suffa'da çok iyi bir tâlim ve terbiyeye tabi olmuş da bunun neticesinde ciddi bir ilmi seviye kazanmış ne de malını Allah (cc) yolunda defaatle infak edecek bir zemin bulmuştu. Peki, ne yapmıştı ki böyle bir ödülün, böyle bir ilahi taltifin muhatabı olmuştu? Sebebi şu idi: Risalet davasının sıkıştığı bir zamanda, o davanın muallimine kol-kanat germiş, ihlâsla bir adım atmış, Yesrib'in

[7] Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr,* 12; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe,* 123-125; İbn Sa'd, *Tabakât,* III, 496, 503.

[8] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* III, 234; İbn Mâce, *Mukaddime,* 11; İbn Sa'd, *Tabakât,* III, 498, 499; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe,* II, 464.

[9] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* III, 234; İbn Mâce, *Mukaddime,* 11; İbn Sa'd, *Tabakât,* III, 498, 499; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe,* II, 464.

Medine olmasında çok önemli bir rol oynamış, bu ise gayretullaha müspet manada tesir etmiş ve netice de böyle bir iltifât-ı rabbanîyenin sebebi olmuştu. Bilmem buradan alacağımızı alır mıyız? Allah'ın (cc) dinine sahip çıkma noktasında atılan bir adımın karşılığının ne olduğunu bize gösteren çok önemli bir örnektir bu. Zor zamanlarda ve zeminlerde risaletin davasına sahip çıkmanın Allah ve Resûlü'nü nasıl memnun etiğinin en güzel misalidir. Rabbim bizlere de bu adımları attırsın inşallah.

Hayat Defterinin Sayfalarını Aralarken

Gelin hep beraber Miladî 590'a, yer olarak *Yesrib*'e bir gidelim. Miladî 590 demek, nübüvvetten 20 yıl önce demektir. Nübüvvetten 20 yıl önce, Evs kabilesinin en önemli kolu olan Abdüleşheloğulları'nın lideri Muâz b. Numan'ın, Kebşe bint Rafi'den bir oğlu olur; adını Sa'd koyarlar. Daha sonra aynı ailenin Evs, Amr ve İyas isminde üç oğlu, Ümmü Hizâm isminde de bir kızı daha olur.[10] Baba Muâz, bir müddet sonra İslâm'ın dirilten mesajlarını yetişemeden vefat eder.[11] Ancak hem anne hem de diğer çocuklar iman ederler. Sa'd b. Muâz'ın annesi Kebşe bint Rafi, Hz. Aişe annemizin çok yakın bir arkadaşı olur, çok farklı biri olarak birçok güzel hatıranın sahibi olur.[12] Kardeşlerine gelince; üçü de birbirinden farklı hayatların sahibi olarak imanla tanışırlar, iman üzere yaşarlar hem de ikisi şehit olarak vefat ederler. Evs, *Bi'r-i Maune*'nin şehitlerindendir.[13] Amr ise *Uhud*'un kahramanlarından ve şehitlerindendir.[14] İyas'a gelince, onun hali çok daha farklıdır. Nübüvvetin 10. yılında Allah Resûlü (sas) biraz sonra bahsedeceğimiz Hazrecli 6 delikanlıya bu dinin mesajlarını açmadan önce, Mekke'ye başka bir amaçla gelen Evslilere bu işi açmıştı. Belki o gün, belki o günden birkaç gün önce yine *Mina*'da konaklayan Evslilere ait bir çadıra gelmiş ve onlarla

[10] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 488, 505, 506; X, 383.
[11] Muhammed Emin Yıldırım, *Hz. Peygamber'in (sas) Albümü*, s. 392.
[12] Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 383; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 2619; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, VII, 241.
[13] İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 98; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, I, 329.
[14] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 505, 506; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 1359; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, VI, 260; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, III, 279.

görüşmüştü. Bu görüşmeyi başta İbn İshak, İbn Hişâm, Taberî ve Beyhakî olmak üzere onlarca kaynak bize şöyle aktarır:

Efendimiz (sas) onların çadırlarına vardı. Evs kabilesine mensup olan bu topluluğun lideri Ebû Hayser künyesi ile meşhur olan Enes b. Kâfi idi. Efendimiz (sas) müsaade istedi ve oturdu, daha sonra onlara niçin geldiğini anlattı; Kur'ân'dan bazı pasajlar okudu ve onları bu yeni dine davet etti. O topluluğun içerisinde olan Sa'd'ın kardeşi İyas b. Mu'az o günler yaşı 20-25'lere merdiven dayamış bir gençti. O genç Efendimiz'den (sas) çok etkilendi ve o anda ayağa kalkarak arkadaşlarına dedi ki: "Vallahi arkadaşlar burada duyduklarımız uğruna geldiğimiz işten daha hayırlıdır; gelin iman edelim ve bu imkânı kaçırmayalım." İyas daha sözünü bitirmeden topluluğun başkanı Ebû Hayser, yerden bir parça toprak aldı; İyas'ın yüzüne serpti ve dedi ki: "Biz buraya Kureyş'in desteğini almaya, Hazrec'e karşı onları yanımıza çekmeye geldik; şimdi Kureyş'in düşman ilan ettiği bir adama tabi olarak, onları da kendimize düşman olarak mı belirleyelim. Vallahi! Biz ancak geliş amacımıza uygun davranacağız." Efendimiz (sas) o anda hiçbir şey demeden, sadece İyas'a şöyle bir bakarak o çadırı terk etti. Bu olayı bize nakleden kaynaklar derler ki: "İyas, Efendimiz'in (sas) hicretinden önce Yesrib'de çok genç yaşta vefat etti. Yanındakilerin anlatımı ile vefat ederken dili durmadan tekbir getiriyordu." [15]

İşte Sa'd b. Muâz'ın kardeşi İyas'm hali böyleydi.

Mus'ab b. Umeyr'in Tebliğ ve İrşadı

Sa'd b. Muâz, babasının vefatı ile birlikte büyük erkek olarak evin, dolayısı ile ailenin lideri olur. Yaşı 30'lara merdiven dayadığında artık o, adından söz ettiren; ağırlığı olan, konuştuğu zaman meclisleri susturan, yürüdüğü zaman önünde yollar açılan biridir.[16] Sa'd b. Muâz, 30'lu yaşlara geldiğinde, Efendimiz (sas) *Mina*'daki çadırları dolaşırken en son 6 delikanlının ça-

[15] İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 69; Taberî, *Tarih*, II, 233; Beyhakî, *Delâil*, II, 420.

[16] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 488; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 717; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 461; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, II, 168.

dırına varır ki o çadırda Sa'd b. Muâz'ın teyzesinin oğlu olan Es'ad b. Zürâre[17] ve beş arkadaşı vardır.[18] Onların biat edip iman etmesi ile imanın mesajları o günlerde *Yesrib*'e girer. Bir sene sonra Es'ad b. Zürâre, 12 kişi ile *Akabe*'de tekrar Efendimiz (sas) ile buluşur, biat bitince onlar bir Kur'ân muallimi talebinde bulunurlar, Efendimiz (sas) de onlara hiç düşünmeden Mus'ab b. Umeyr'i verir.[19] Hz. Mus'ab'ın Yesrib'e gelişi ile yepyeni bir süreç başlar ve öyle bir noktaya gelir ki Yesrib'de bu iman davasından haberdar olmayan hiç kimse kalmaz. Duyanlardan biri de Abdüleşheloğulları'nın lideri Sa'd b. Muâz'dır.

Mus'ab'ın Yesrib'e gelişinin üzerinden daha bir ay geçmemiştir; Mus'ab insanları bu yeni mesaja taşırken bir gün Es'ad b. Zürâre ile birlikte Abdüleşheloğulları ve Zaferoğulları'na ait mahallelere gelmişlerdi. Orada bulunan bir bahçede Marak kuyusunun başında insanları toplamış, onlara bu yeni dinin mesajlarını aktarıyorlardı. Onların bu faaliyetlerinden rahatsız olanlar da vardı. İşte onlardan biri de Sa'd b. Muâz'dı. O anlarda, Sa'd b. Muâz, Üseyd b. Hudayr ve bir kısım Evslilerin ileri gelenleri,oraya yakın bir yerde toplanmış kendi aralarında sohbet ediyorlardı. İşte o an biri geldi ve Sa'd'a dedi ki: "O senin kızdığın ve hakkında endişe duyduğun Mekkeli genç, teyzenin oğlu Es'ad ile beraber Marak kuyusunun başında insanları toplamış onlara yeni dine ait bir şeyler anlatıyorlar." Sa'd bu sözleri duyunca çılgına döndü; hemen ayağa kalktı Üsyed'e bağırarak dedi ki: "Git oraya, bizim zayıf iradeli adamlarımızın aklını çelen o iki adama hadlerini bildir. Sen bildirmezsen ben gelir bildiririm. Aslında direk ben gideceğim ama teyzemin hatırına gitmiyorum, yoksa gidip önce o Mekke'li genci buralara getiren Es'ad'a haddini bildirmem lazım" diyordu. [20]

Bu sözler üzerine Üseyd, hemen kalktı mızrağını eline aldı, kılıcını beline taktı. Üseyd ile Sa'd arasında, aynı kabileden olmanın dışında şöyle bir

[17] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 489.
[18] Beyhakî, *Delâil*, II, 148.
[19] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 129; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, V, 175; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, IV, 36,37.
[20] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 489; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 717, 718; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 461; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, II, 168.

yakınlık daha vardı: Sa'd, Üseyd'in halası ile evliydi.[21] Bundan dolayı da araları çok iyiydi. Üseyd büyük bir kızgınlıkla *Marak* kuyusuna doğru yürümeye başladı. Es'ad onun gelişini görünce; Mus'ab'a dedi ki: *"Gelen bu kavmin efendilerinden, en zekilerinden, en güçlülerinden ve en fazla sözü dinlenenlerden biridir. Ona göre..."* Üseyd geldi; elindeki mızrağı tam Mus'ab'ın önüne doğru attı, toprağa sapladı ve Mus'ab'ı hiç muhatap almadan direk Es'ad'a döndü ve dedi ki: "Bu yabancıyı neden topraklarımıza getirerek, zayıf iradeli insanlarımızı kandırmasına ve onların akıllarını çelmesine izin veriyorsun." Daha Es'ad, ona cevap vermeden, yüzünden tebessümler yayılan bir hal ile Mus'ab; "Ey Kavminin Efendisi!" diye nida ediyordu. Üseyd, sert, haşin ve her şeyi yapmaya hazır bir şekilde gelmiş, onlardan da sert bir cevap beklerken, Mekkeli yabancı adam çok sakin, vakarlı ve karşıdaki insanın meziyetlerini dikkate alarak ve kendinden çok emin bir halde bir nida da bulunuyordu. Mus'ab'ın o nidası ile o ana kadar Mus'ab'a bakmayan Üseyd başını kaldırdı ve Mus'ab'a baktı. Mus'ab bir ay gibi parlıyordu. Yüzünde tebessüm vardı. Malumunuz, tebessüm çok güzel bir tebliğ aracıdır. Bundan dolayı Efendimiz (sas) tebessümün sadaka olduğunu söylemiştir.[22] Mus'ab, Üseyd'in kendine baktığını görünce sözlerini sıraladı: *"Ey Kavminin Efendisi! Sen buraya bizi kovmaya geldin ben sana bundan daha hayırlısını söylesem yapar mısın?"* Üseyd meraklandı: "Neymiş daha hayırlısı?" dedi. Mus'ab devam etti: *"Biraz yanımızda otur, sözlerimizi dinle, hoşuna giderse kabul edersin. Hoşuna gitmezse bize söylersin. Biz de hemen buraları terk eder, bir daha da sizi rahatsız etmeyiz."* Mus'ab'ın bu sözleri Üseyd'e çok mantıklı gelmişti. Dedi ki: "Doğru, bu söz insaflı bir sözdür, haydi anlat bakalım ne anlatacaksın seni dinliyorum." Bu sözleri derken, hemen Mus'ab'ın karşısına geçip oturdu. Mus'ab başladı ona anlatmaya, o anlattıkça, Üseyd âdeta eriyordu. Es'ad diyor ki: *"Ben onun yüz ifadelerinden anlamıştım, imana yürüdüğünü..."* Üseyd bir söz ustası idi; sözün değer ve kıymetini çok iyi anlardı;

[21] Üseyd b. Hudayr'ın halası, *Hind bint Semmâk b. Atîk*'di. Bu hanım önceleri Sa'd b. Muâz'ın kardeşi, Evs ile evliydi. Evs b. Muâz'ın vefatının ardından Sa'd ile evlendi. Bu evlilikten Amr ve Abdullah isminde iki oğulları oldu. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 488.

[22] "Mü'min kardeşine tebessüm etmen sadakadır. İyiliği emredip kötülükten sakındırman sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yol göstermen sadakadır. Yoldan taş, diken, kemik gibi şeyleri kaldırıp atman da senin için sadakadır." Tirmizî, *Birr*, 36.

Mus'ab'ın okuduğu ayetler onu yüreğinden vurmuştu. O okudukça, Üseyd renkten renge giriyor ve en sonunda; "Peki, söyler misin ne yapmalıyım bu dine girmek için" diyordu. Mus'ab şehadet getiriyor, Üseyd arkasından tekrarlıyordu. Sonra Üseyd diyordu ki şimdi ne yapmalıyım."

Sahâbe ile aramızda ki farkı görüyor musunuz? İman eder etmez; onlar: 'Şimdi benim üzerime ne var? Yükümlülüklerim neler?' diye soruyorlardı. Bu çağın insanları olarak bizler ise iman edince, şimdi bana ne var? diye soruyoruz. Bana ne var sorusu ile benim üzerime ne var sorusu aynı şeyler değil. Biri sorumluluklarını, diğeri kazançlarını öğrenme adına sorulan sorulardır. Sahâbe sorumluluklarını soruyor, belki bu sorudan dolayı sahâbe oluyorlardı.

Mus'ab b. Umeyr, Üseyd b. Hudayr'a anlatıyordu: "Gusül alır, elbiseni temizler, namazını kılarsın. Sonrası gelir." Öyle ya imandan sonra en büyük hakikat namazdır. Zaten namaz olursa sonrası gelir. Üseyd, hemen evine koştu, güzelce guslünü aldı, elbiselerini değiştirdi, sonra bir daha Mus'ab'ın yanma geldi. O arada Sa'd halen, onu bekliyor; Üseyd gecikince Sa'd, herhalde onları kovdu sonra evine gitti diye düşünüyordu. Üseyd, Mus'ab'tan hemen orada iki rekât nasıl namaz kılınacağı öğreniyor ve orada namazını eda ediyordu. Sonra Mus'ab ile Es'ad'a diyordu ki: *"Benim arkamda bir adam daha var, eğer o adamı ikna eder de kazanırsanız, bilin ki onun kabilesinden hiç kimse ona itiraz edemez, onun peşini bırakmaz."* Es'ad anlar, onun Sa'd b. Muâz'dan bahsettiğini: "Hele sen onu buraya gönder de gerisi Rabbimize kalmış, o dilediğine hidayeti nasip eder, dilediğine etmez" demişti. Üseyd: "İnşallah onu size göndereceğim" der ve Sa'd'a doğru gider. [23]

Öldürmeye Doğru Giderken Dirilenlerden

Üseyd b. Hudayr, saatler sonra dönünce, Sa'd biraz ona da kızar, bakar ki gelen odur; yanındaki insanlara döner ve der ki: *"Vallahi! Üseyd gittiği gibi gelmiyor; baksanıza giderken siması nasıldı, şimdi nasıl?"* Doğruydu, sadece

[23] İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 78; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 152, 153; İbn Esîr, *el-Kâmil*, II, 93; Taberî, *Tarih*, II, 236.

değişen Üseyd'in elbiseleri değildi; Üseyd'in öfke ve gadap ile dolan siması gitmiş, onun yerine şimdi tebessüm ve vakar ile dolan bir sima gelmişti." Üseyd geldi; daha konuşmadan Sa'd ona dedi ki: "Ne yaptın? Halletin mi?" Üseyd; "Evet, onlarla konuştum." "Peki, ne oldu?" dedi Sa'd. Üseyd dedi ki: "Onlarla konuştum, bence endişelenecek bir şey yok; ama o Mekkeli genç çok farklı şeyler söylüyor; bir de sen onunla konuşsan bence daha iyi olur." Üseyd; Müslüman olduğunu söylemiyor, çünkü o anda böyle bir söz çok ters tepebilir, onun o an için tek derdi; Mus'ab ile Sa'd'ı buluşturmak; çünkü Sa'd da sözden anlayan biridir; o meclise girince, o da ancak kendisi gibi çıkacaktır.

Sa'd b. Muâz o anda büyük bir öfke ile ayağa kalktı; Üseyd'e: "Ben, bu meseleyi halletmen için seni gönderdim, sen ise gidip gelmiş, onların güzelliklerinden bahsediyorsun. Anlaşıldı ki bu iş yine bana kaldı" dedi. O da mızrağını ve kılıcını alarak *Marak* kuyusunun yolunu tuttu. Es'ad, onun gelişini görünce, Mus'ab'a haber verdi; "Gelen Sa'd'dır; eğer onu kazanırsak bu iş tamamdır" dedi. Mus'ab o an ellerini kaldırdı: *"Rabbim dedi; ihlâsımı ziyadeleştir; ihlâsımı arttır."* diye dua etti. O bir ihlâs kahramanı idi; ama buna rağmen bu duayı yaptı. Neden peki? Çünkü Mus'ab çok iyi biliyordu ki sözü söyleyen insandır, kendisidir; ama söze tesir veren Allah'tır. Kalpler onun elindedir. O dilemedikçe hiçbir şey olmaz; o dilemedikçe, en güzel sözler bile karşılıksız kalabilir.

Sa'd b. Muâz, Üseyd'den daha da öfkeli bir şekilde Marak kuyusuna doğru yürüdü. Hatta öldürmeyi bile aklından geçiriyordu. Ama Sa'd da niceleri gibi öldürmek için çıktığı bu yolda şimdi dirilecekti. Önce teyzesinin oğlu Es'ad'ın yakalarına yapıştı: "Eğer aramızda akrabalık bağı olmasa idi, hiç kimse seni benim elimden alamazdı" dedi. Sonra Mus'ab'a döndü ve ona tehditler yağdırmaya başladı: "Sen ne hakla bizim toprağımıza gelir, gençlerimizin kafalarını karıştırır, yıllarca atalarımızın inandığı dinden başka şeyler söylersin; çabuk burayı terk et, yoksa gözünün yaşına bakmaz ve seni de Es'ad'ı da elimdeki şu kılıç ile buralardan çıkarırım." Sa'd, öfke ile yoğrulan bakışları ile bu sözleri haykırırken, Mus'ab yine gayet sakin ve vakarlı bir halde ona bakıyor ve Üseyd'e dediği gibi şöyle diyordu: *"Ey kavminin büyüğü! Sakin ol, sadece sözümü biraz dinle; sonra ne dersen onu yaparız. Git dersen gi-*

der, kal dersen kalırız, sadece biraz beni dinle!" Mus'ab öyle bir söz kullanmıştı ki Sa'd hiçbir şey diyememişti. Öyle ya; Mus'ab'ın sözünü dinleyecek, sonra Sa'd ne derse, o da onu yapacaklardı. Bunun üzerine Sa'd; "Söyle bakalım ne diyeceksin" dedi. Mus'ab, Besmele ile söze başladı. Mus'ab'ın dilinden; aslında dilinden değil, yüreğinden çıkan iki isim Sa'd'ın yüreğinin tellerine dokunmuştu. Rahman ve Rahim; öfke ile yanan yüreğine bir anda bir serinlik vermişti. Sonra Mus'ab, Kur'ân'dan bazı ayetler okumuştu.[24] Ayetler okundukça Sa'd değişiyor, farklılaşıyor, âdeta eriyordu. Bir müddet sonra Sa'd, artık farklı bir havaya girmişti, gönül sandıklarının kilitleri açılmıştı, işte o an o güzel mecliste Sa'd'ın şu sözü yankılanır olmuştu: *"Peki, bu dine girmem için ne yapmam gerekiyor!"* Mus'ab, şehadet cümlesini söylüyor, arkasından Sa'd da dilinden o büyük cümle bir daha düşürmemek üzere tekrar ediyordu, Es'ad b. Zürâre ise o anlara tekbirleriyle eşlik ediyordu.[25]

İman-Amel-Temsil ve Tebliğ

Sa'd b. Muâz öğreneceklerini öğrendikten sonra evine döndü, sonra kavmini topladı; bütün Evs ahalisini; onlara önce kendini takdim etti: "Beni nasıl bilirsiniz?" dedi. Onlar: "Sen bizim ulumuz, büyüğümüz ve efendimizsin" dediler. "Size bir şey söylesem bana inanır mısınız?" dedi. Onlar: "Evet kesinlikle inanırız" dediler. Sa'd devam etti: *"Ben bugün Mekke'den gelen elçi Mus'ab'ın sözlerini dinledim. Vallahi şu ana kadar böyle güzel bir söz dinlememiştim. Allah'a yemin olsun ki o sözler Allah'ın katındandır. Çünkü bir beşer o sözleri söyleyemez. Ben de o sözlere iman ettim ve Müslüman oldum. Şimdi sizin de o sözlere inanmanızı istiyorum. Eğer inanırsanız kardeşlerimsiniz; eğer inanmazsanız Allah'a yemin olsun ki kadın erkek hiçbiriniz ile konuşmayacak ve sizlerle konuşmayı kendime haram kılacak, yasaklayacağım."* [26]

[24] Bu ayetlerin Zuhruf Sûresi'nin ilk 8 ayeti olduğu rivayet edilir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 153; Ebû Nu'aym, *Delâil,* I, 307.

[25] İbn Hişâm, *es-Sîre,* II, 78; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 152, 153; İbn Esîr, *el-Kâmil,* II, 93; Taberî, *Tarih,* II, 236.

[26] İbn Hişâm, *es-Sîre,* II, 79, 80; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 153; İbn Esîr, *el-Kâmil,* II, 93; Taberî, *Tarih,* II, 237.

Bu sözler üzerine Evs kabilesinin büyük bir kısmı o gün Sa'd'ın vesilesi ile iman edecekti. Mus'ab, sadece Sa'd'ı kazanacak, Sa'd ise neredeyse Yesrib'in yarısını kazanacaktı. Bakın o günü Mus'ab b. Umeyr nasıl anlatıyor: *"Allah'a yemin ederim ki o gün akşam olmadan önce Abdüleşheloğulları mahallesindeki erkek ve kadınların tamamı İslâm'a girdi. O gün, Abdüleşheloğulları mahallesi, halkı tamamen Müslümanlardan meydana gelen ilk mahalle olma şerefine nail oldu."* [27]

Arşı titreten ameli görüyor musunuz?

O günden sonra Mus'ab'ın yeri Sa'd'ın evi ve yanı olacaktı. Sa'd, Mus'ab'ın en büyük yardımcılarından biri olacak ve böylece imanın mesajları Yesrib'de kök salacaktı. Öyle bir hale gelecekti ki bir yıl içerisinde Medine'de imanın girmediği ev kalmayacaktı. Bir yıl sonra Mus'ab, Akabe'ye arkasında 73 erkek, 2 kadın 75 kişi ile yürüyecekti.[28] Tarihe 2. Akabe Biatı diye geçen o biata Sa'd b. Muâz katılamayacak, onun ailesinden Useyd b. Hudayr, Ebu'l-Heysem ve Seleme b. Selâme o biatta yerlerini alacaklardı.[29] Sonrasında Yesrib'in kapıları imana tamamen açılacak, Müslümanlar gruplar halinde Medine'ye hicret edeceklerdi, en son Efendimiz'de (sas) hicret edip Medine'ye gelecekti.

Yesrib, Medine Oluyor

Mescid-i Nebevî'nin inşasının ardından yapılan ensâr-muhacir kardeşliğinde Sa'd'ın nasibi bir rivayete göre Ebû Ubeyde b. Cerrah,[30] bir diğer rivayete göre -ki bu daha isabetlidir- Mekke'nin Sa'd'ı, Sa'd b. Ebî Vakkas olacaktı.[31] Efendimiz (sas) muhacirlerin Sa'd'ını, ensârın Sa'd'ına kardeş kılacaktı. Onlar da çok kısa bir zamanda, Medine'de bir kardeşlik destanı yazacaklardı.

---

[27] İbn Hişâm, *es-Sîre,* II, 79, 80; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 153; İbn Esîr, *el-Kâmil,* II, 93; Taberî, *Tarih,* II, 237.

[28] İbn Hişâm, *es-Sîre,* II, 56; İbn Sa'd, *Tabakât,* I, 207, 208.

[29] İbn Hişâm, *es-Sîre,* II, 97, 98; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* III, 166, 167.

[30] İbn Sa'd, *Tabakât,* III, 489.

[31] İbn Sa'd, *Tabakât,* III, 489; İbn Habib, *el-Muhabbar,* s. 72.

Artık Medine'de her Müslüman için yepyeni bir dönem başlamıştı. Sa'd b. Muâz da bu yeni dönemde, işin her safhasında kendine yakışan bir kamet ile yerini almıştı. O bir taraftan ticaretini devam ettirirken, bir taraftan da imanın sorumluluğunu yerine getirmeye çalışırdı. Hicretin ilk aylarında Sa'd b. Muâz ticari bir maksatla Mekke'ye gelmiş, o günler daha Müslüman olmamış çok iyi tanıdığı Saffan b. Ümeyye'nin evinde de misafir olmuştu. Dönmeye hazırlandığı anlarda Saffan'a, Kâbe'yi tavaf etmek istediğini söylemişti. Saffan, onun hakkında biraz endişelenmişti. Çünkü o Medineli idi, Medineliler ise Peygamber'e (sas) kucak açmışlardı, bu yüzden ortam biraz gergindi. Bundan dolayı Saffan, öğlen vaktinin daha iyi olacağını söyledi ve öğlen vaktinde onu yanma alarak Kâbe'ye gitti. O anda Ebû Cehil ile Ümeyye b. Halef de orada idiler, Sa'd'ı görünce çılgına döndüler ve aralarında sözlü bir atışma oldu. Onlar Sa'd'a hakaret ediyorlardı, Sa'd'a onlara cevap veriyordu. Söz bir noktaya gelince Sa'd, Ümeyye b. Halef'e dedi ki: *"Ben peygamberimden senin yakın bir zamanda öldürüleceğini duydum."* [32] Bu söz bir anda Ümeyye b. Halef'i âdeta yıktı, dedi ki: "Bunu Muhammed mi söyledi?" Sa'd "evet" dedi. Ümeyye korkudan ne yapacağını şaşırdı, çünkü sözü söyleyen dost-düşman herkesin üzerinde ittifak ettiği bir isim olan Muhammedü'l-Emin'di. O günden sonra Ümeyye hep bu korku ile yaşadı, hatta Bedir'e gelmemek için epey bahane üretti, ama Ebû Cehil'in baskısı ile geldi ve en son Bedir'de Bilâl'in eliyle o gün haber verilen ölümü tattı. [33]

Bedir'de Ortaya Konan Kamet

Hicretin 2. yılı, Bedir'e doğru yürüyor iman ordusu... Efendimiz (sas) Bedir'e yaklaşılan bir yerde artık savaşın kaçınılmaz olduğunu görünce askerleri ile istişare etmeye başlayacaktır. Çünkü Medine'den çıkış amacı savaş değil, kervanı vurmaktır; kervan ise Ebû Süfyan'ın manevrası ile kaçıp gitmiş; şimdi karşıda 1000 kişilik güçlü bir ordu vardır. O güne kadar ensârdan da Medine'nin savunması için biat alınmış, dışarıda ki bir savaş için daha hiç konuşulmamıştır. Kur'ân'ın yevmü'l-furkân[34] dediği Bedir Gazvesi'ne çıkı-

[32] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 400.

[33] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 400; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 258, 259.

[34] *"Şunu iyi bilin ki ganimet olarak aldığınız her şeyin beşte biri Allah'a ve Resûlü'ne; dolayısıyla yakınlara,*

lan 313 kişinin 74'ü muhacirlerden, 239 kişisi ise ensârdan oluşuyordu.[35] Ebû Süfyan, kervanı başarı ile Mekke'ye vardırınca hem Müslümanlar tarafından hem Kureyşliler tarafından bazıları geri dönme fikirlerini beyan etmişlerdi. Efendimiz'in (sas) fikri ise madem buraya kadar geldik, madem Kureyş büyük bir ordu ile karşımızda, 13 yıllık Mekke hayatının o zorlu sürecinin faturasını onlara ödetmek ve özellikle Hicret sırasında mallarına ve mülklerine el koyan Mekke'ye bunun bedelinin hiç değilse bir miktarını onlara ödetmekti. Ama yine de sahâbenin bu konudaki fikrini öğrenmek istiyor, özellikle de ensârın fikrini önemsiyordu. Çünkü hem ordusunun üçte ikisi onlardan oluşuyordu hem de ensâr Medine'de Efendimiz'i (sas) savunacaklarına dair Akabe'de söz vermişlerdi; Medine dışında değil... Bundan dolayı da Efendimiz (sas) tüm sahâbeyi topladı ve onlara savaş konusunda fikirlerini sordu. İlk görüşünü beyan eden elbette Hz. Ebû Bekir oldu. O dedi ki: *"Ya Resûlullah! Bizler sana inandık, sana teslim olduk. Ne dersen, nasıl bir karar alırsan, savaşsa savaş, dönmekse dönmek, bize düşen senin emrini yerine getirmektir."* [36]Efendimiz (sas) her zaman Hz. Ebû Bekir'in sözünden hoşnut olurdu, o günde söylenen bu sözlerden de hoşnut oldu.

Daha sonra yine sahâbeye görüşlerini sordu, bu sefer ayağa kalkan Efendimiz'in (sas) solunun adamı, sözde ikinci adamı olan Hz. Ömer oldu. Hz. Ömer'de dedi ki: *"Ya Resûlullah! İşte kılıçlarımız, işte biz. Bizler hepimiz senin elindeki kılıç gibiyiz. Bizleri nasıl istersen öyle kullan ya bizleri çek ve savaş ya bizleri kınına sok ve geri dön, sen bilirsin. Her iki durumda da bizden en ufak bir itiraz duymayacaksın."* [37] Efendimiz (sas) bu cevaptan da memnun oldu; ama yine sahâbeye fikrini sormaya devam etti.

Bu sefer ayağa kalkan İslâm'ın süvarisi Mikdâd b. Amr oldu. Mikdâd dedi ki: "Ya Resûlullah! Allah sana ne emrediyorsa sen onu yap. Vallahi biz hep senin sağında, solunda, önünde ve arkanda olacağız. Biz asla Benî İs-

---

yetimlere, muhtaçlara ve yolda kalmışlara aittir. Eğer siz, Allah'a ve hakkın batıldan ayrıldığı o gün, (yevmü'l-furkân) kulumuza indirdiklerimize inanıyorsanız (bu paylaşıma uyarsınız): Zira Allah her şeyi yapmaya kadirdir." Enfâl 8/41.

[35] el-Mes'ûdî, *et-Tenbih*, s. 237; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 17.

[36] Taberî, *Tarih*, II, 273; Beyhakî, *Delail*, III, 34.

[37] Taberî, *Tarih*, II, 273; Beyhakî, *Delail*, III, 34.

rail'in peygamberleri Musa'ya dedikleri gibi: ***'Ey Musa! Sen ve Rabbin gidin savaşın biz burada seni bekliyoruz!'*** [38]-demeyeceğiz. Bizim sözümüz: *'Ya Resûllüllah sen git bizde arkandan gelelim, sen yürü bizde seninle beraber yürüyelim'* olacaktır." Efendimiz (sas), Mikdâd'ın bu sözüne de çok sevindi, ona hayır dualarında bulundu.

Olayın devamında Efendimiz (sas) bir daha sahâbeye fikrini sordu. Allah Resûlü'nün burada ısrarla fikir sormasının maksadını ensârın büyüğü Sa'd b. Muâz anlamıştı. Bu sefer Sa'd ayağa kalktı ve söz istedi. Efendimiz (sas) müsaade etti, Sa'd dedi ki: "Ya Resûlullah! Her halde sen ensârın bu konudaki fikrini öğrenmek istiyorsun." Efendimiz (sas) mübarek başını sallayarak: "Evet!" dedi. Sa'd devam etti: *"Ya Resûlullah! Bizler sana iman ettik, Akabe'de el uzatıp söz verdik. Ne yaparsan yap biz seninle beraberiz. Vallahi ya Resûlullah bize işaret etsen ve desen ki dalın şu Kızıldeniz'e bizden hiç kimse geri durmayacak, arkalarına dahi bakmadan senin emrini yerine getirme adına denize dalacaktır. Yürü Ya Resûlullah! Yürü bizi ancak arkanda bulacaksın, yürü ve bizi Allah'ın bereketine ulaştır."* [39] Sa'd b. Muâz, konuştukça Efendimiz'in (sas) yüzünde güller açıyor, o mübarek veçhesi pırıl pırıl parlıyordu. Efendimiz (sas) orada Sad'a bu büyük teslimiyetinden dolayı teşekkür etti ve ona da hayır dualarında bulundu. [40]

Sa'd, sen ne kadar bahtiyar bir insansın ki yeri ve zamanı gelince konuşuyor, yeri ve zamanı gelince adım atıyor, yeri ve zamanı gelince susuyor; ama her halin ile Allah ve Resûlü'nü memnun ediyorsun. Sen ne yüce bir şahsiyetsin ki vefatınla arş titriyor, melekler saf saf cenazene iştirak ediyor.

İşte onun *Bedir*'in öncesindeki hali budur. *Bedir*'deki hali de bundan farklı değildir, o gün o meydanda, attığı her adım ile Resûlullah'ı memnun edecektir.[41]

[38] Maide 5/24.
[39] İbn Hişâm, *es-Sîre,* II, 267; İbn Esîr, *el-Kâmil,* II, 120.
[40] İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser,* I, 247; İbn Kesîr, *el-Bidaye,* III, 262.
[41] İbn Esîr, *el-Kâmil,* II, 120; İbn Kesîr, *el-Bidaye,* III, 262.

İmtihan Meydanı Uhud

Biz o yiğit insanı bir yıl sonra Uhud'da da aynı sadâkat üzere görüyoruz. O zorlu imtihan meydanında hep kendine yakışan bir kameti olmuş, Resûlullah'ın (sas) bazen arkasından ve bazen önünden bir an olsun ayrılmamış, Hz. Hamza'nın ve kendisinin hidayet vesilesi olan Mus'ab'ın ve kardeşi Amr'ın şehadetine rağmen sarsılmamış, bir dağ gibi sabit durmuştur.[42]

Uhud'un sonrasıdır, yaralı İslâm ordusu[43] ve yaralı Efendimiz (sas) Medine'ye doğru yürümektedirler. O anda Sa'd'ın annesi ordunun önüne doğru koşmaktadır. Sa'd ise, Efendimiz'in (sas) bineğinin önünde, Efendimiz'in (sas) atının zimamını tutmuştur. Sa'd, annesinin gelişini görünce: "Ya Resûlullah! Gelen annemdir, ona kardeşim Amr'ın şehit olduğunu sen söyler misin?" dedi. Efendimiz (sas): "**Tamam**" dedi. Kebşe bint Rafi gelir, gözünde yaş: "Ya Resûlullah! Senin şehit olduğunu duyduk, çok üzüldük, ama hamdolsun hayattasın." dedi. Efendimiz (sas) kendisinin hayatta olduğunu ama oğlunun şehit olduğunu ona söyledi. O anda Kebşe'nin sözü şu oldu: *"Sen ki hayattasın, ben artık hangi musibete üzülebilirim ki Ya Resûlullah? Hamd olsun Rabbime beni şehit annesi kıldı."* Bu söz üzerine Efendimiz (sas) dedi ki: **"Ey Sa'd'ın Annesi! Ben sana bir müjde veriyorum, sen de git bu müjdeyi diğer şehit ailelerine ver. Onlara de ki Resûlullah (sas) dedi ki: "Hepiniz cennette beraber olacaksınız. Çünkü şehitler Allah katında aileleri için şefaatçi olacaklardır."** Efendimiz'in bu müjdesini duyunca, Kebşe validemiz sevincinden ağlamaya başladı ve dedi ki: *"Ya Resûlullah! Artık kim üzülür bundan sonra, artık kim ağlar onların arkasından!"* Sonra Efendimiz (sas) ona şöyle dua etti: "Allah'ım! Kalplerindeki üzüntüyü gider! Musibetlerinin tesirini azalt. Şehitlerin geride bıraktıkları yakınlarına lütuflarla muamele et" [44]

Daha sonra Efendimiz (sas) ellerini açtı ve onlara hayır ve sükûnet adına dua etti. Uhud'da Sa'd b. Muâz ve ailesi böyleydi.

---

[42] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 489; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 461; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, II, 168.

[43] Uhud'a, Sa'd b. Muâz'ın ailesinden epey sahâbî katılmıştı. Sağ kalan 30 kişinin hepsi çeşitli yerlerinden yaralanmışlardı. Bkz. Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, I, 316.

[44] Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, II, 545; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, IV, 229.

Hendek Gazvesi ve Büyük Cesareti

Hicretin 5. yılına gelinince, o günler Mekke tarafı Müslümanlara son bir darbe vurmak için büyük bir hazırlıklara girişmişti. 10.000-12.000 kişilik bir ahzab ordusu oluşturulmuştu.[45] Müslümanlar da Selmân-ı Fârisî'nin görüşüne uyup hendekler kazmış, böylelikle savunma savaşı yapmak için hazırlıklar yapılmıştı. Bu amaçla Medine'nin tek giriş yeri olan ve 5,5 km. uzunlukta olan yere Hendekler kazılmış, Müslümanlar çoluk çocuklarını güvenli olan evlere yerleştirmiş, kendileri de hendeklerin arka kısmında düşmanı karşılamak için beklemeye başlamışlardı.[46] O gün, Aişe annemiz çok sevdiği Sa'd'ın annesinin yanına gitmişti. Çünkü onların evi sağlamdı, Aişe annemizde orada kalacaktı. Sa'd, sabahın erken saatlerinde hazırlıklarını yaparken biraz geç kalmıştı, o anda annesi 37 yaşlarında olan oğluna kızıyor: *"Oğlum! Geç kaldın, senin erkenden gidip Resûlullah'ın arkasında yerini alman lazım"* diyordu.[47]

İslâm'ın anneleri onlar... Onlar gerçek manada ana oldukları için Sa'd gibi evlatların sahipleri oldular. Sa'd "tamam" dedi. Hemen annesi ile vedalaşıp ayrıldı. O anda Aişe annemizin bir şey dikkatini çekti. Sa'd, uzun boylu, beyaz tenli, güzel yüzlü, büyük gözlü ve sık sakallı biriydi.[48] Üstüne giydiği zırh biraz kendisine küçük gelmiş, kollarına kısa olmuştu. Aişe annemiz bu hali görünce, Sa'd'ın annesine dedi ki: "Keşke Sa'd biraz daha büyük bir zırh giyseydi, bak kolları açıkta kalmış!" Annesi ise: "Takdir ne ise odur, onun ötesinde bir şey yoktur" dedi.[49]

Sa'd b. Muâz, o halde gitti ve Resûlullah'ın yanında yerini aldı. Müşriklerin 10.000-12.000 kişilik bir ordu ile gelmesi, Medine'deki Kurayzaoğulları Yahudilerini ümitlendirmiş, bu sefer Müslümanların işini bitiririz düşüncesine onları sevk etmişti. Böyle olunca da onlar Müslümanlarla Medine Vesikası'nda kayıt altına alınan bir ahitleri olmasına rağmen, Medine'ye

[45] Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, II, 444; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 67.
[46] Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, II, 444, 445; İbn Esîr, *el-Kâmil*, II, 178.
[47] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 490; Taberî, *Tarih*, III, 49; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 718.
[48] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 490; Taberî, *Tarih*, III, 49.
[49] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 490; Taberî, *Tarih*, III, 49.

dışarıdan bir saldırı olduğunda beraberce hareket etme zorunlulukları olmasına rağmen, onlar ihanet edip, düşmanla ittifak kurma adına bazı işler yapmaya başlamışlardı. Bu Müslümanlar için çok zor bir durumdu. Karşıda büyük ve güçlü bir ordu, arkada ihanet içerisinde olan Yahudiler, Medine'de savunmasız kadın ve çocuklar vardı; dolayısıyla Müslümanlar âdeta iki ateş arasında kalmışlardı.

Savaş böyle zorlu bir süreçte giderken, Efendimiz (sas) ahzab ordusunun ittifakını bozmak için onların içerisinde olan Gatafan kabilesini kendi taraflarına çekme adına bir plan düşündü. Hazırlanan o plana göre, Gatafan komutanı Uyeyne b. Hısn ile Hâris b. Avf el-Mürrî'ye bir haberci göndererek, askerlerini savaş meydanından çekilmeleri halinde, Medine'nin hurmalarının üçte birini kendilerine vereceklerini söyledi. Ancak onlar, daha fazla hurma istemeye kalkışmışlardı. Kararlarını bildirmek ve hurma için pazarlık yapmak üzere Allah Resûlü'nün (sas) huzuruna geldiler. Efendimiz (sas) huzurunda Uyeyne'nin kaba davranması üzerine Üseyd b. Hudayr ile Sa'd b. Muâz (r.anhüma), onlara gereken ahlâk dersini verdiler.[50] O anda Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde, Efendimiz'e (sas) şöyle bir soru sordular: *"Ya Resûlullah! Yaptığın bu planı Allah mı sana emretti, yoksa siz kendiniz bizi düşündüğünüz için mi bu planı yaptınız?"* Efendimiz (sas): "**Benim planım**" dedi. Sa'd b. Muâz dedi ki: *"Yâ Resûlallah! Bizler Allah'a şirk koşup, ona ibadet etmediğimiz günlerde dahi onlar, bizden tek bir hurma dahi almaya cesaret edemezlerdi. Şimdi Allah bizi İslâm ve sana bağlanmakla yüceltmiş iken, mallarımızı bunlara nasıl veririz. Allah'a yemin ederim ki Siz, bizim canlarımızı düşünmeyiniz. Onlara kılıçtan başka bir şey vermeyiz. Sonuçta hükmü Allah verecektir."* dedi.[51] Sa'd'm cesaret yüklü bu konuşması, Efendimiz'i (sas) yine rahatlatmış ve neticede Efendimiz (sas) onlara herhangi bir şey vermekten vaz geçmişti.

Yaralanması ve Medine'ye Getirilişi

Böylelikle kuşatma devam etmişti. O günler Müslümanlar arkalarında entrikalar çeviren Yahudilerden de oldukça endişeliydiler. Efendimiz (sas)

[50] Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, II, 478.
[51] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 234; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 132.

onların hallerini iyice öğrenmek için Sa'd b. Muâz'ın rehberliğinde dört kişilik bir heyet onlara gönderdi.[52] Amaç onların ihanet edip, etmediklerini tam anlamı ile öğrenmekti. Sa'd, onlara gitti; görüştü, onları antlaşmaya uymaya davet etti, ama Yahudiler çoktan kararlarını vermiş ve altan alta Mekkelilerle belli şeylerde antlaşmışlardı. Sa'd olanları gözleyip Efendimiz'e (sas) döndüğünde, Efendimiz (sas) sordu: **"Ne var ne yok diye?"** Sa'd şöyle cevap verdi: *"Adel ve Kare Ya Resûlullah!"* [53] Cevap şifreli bir cevaptır; ama anlayan anlamıştır. Ne dedi biliyor musunuz? Yani onlar ihanet içindeler... Adları anılan o iki kabile ihanetin sembolü olmuşlardı. Hubeyb b. Adîy ve arkadaşlarına ihanet eden kabilelerdi onlar; Sa'd b. Muâz da onları hatırlatarak, Yahudilerinde aynı durumda olduklarını beyan ediyordu. [54]

İşte o dehşet günler öyle giderken kuşatmanın sonlarına doğru, karşı taraftan gelen talihsiz bir ok,[55] Sa'd b. Muâz'ın koluna isabet etmiş, kolun ana damarını kopartmıştı. Hz. Sa'd, süratle kan kaybediyordu. Sa'd b. Muâz o yaralı anlarında şöyle dua edecekti: *"Ey Allah'ım! Eğer Kureyş, bundan sonra yine Senin Peygamberin ile savaşacaksa, beni yaşat! Benim için, Senin Resûlu'ne eziyet edip O'nu yurdundan çıkaran topluluk ile savaşmaktan daha sevimli bir şey yoktur. Eğer onlarla aramızda harp sona ermişse, beni şehitlik makamına ulaştır!"* Sonra Sa'd'ın aklına Yahudilerin ihaneti gelmişti, o anda duasına şu cümleyi de eklemişti: *"Allah'ım! Benû Kureyza'dan intikamımızı alıncaya kadar bana hayat ver. Ondan sonra beni şehit olarak katına al! "* [56]

Bu nasıl bir dava aşkıdır, bu nasıl bir ruh halidir, Allah aşkına anlamak mümkün mü? Masa başında söylenen sözler değil bunlar, bir ok yediği zaman aklına ilk gelen şey: *"Davasıdır, Resûlullah'tır."* Sa'd, yaralanmış; arkasından ahzap ordusu dağılmış; Müslümanlar da Medine'ye evlerine dönmüşlerdi.

[52] Heyet içinde Sa'd b. Muâz ile beraber, Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Revâha ve Havvat b. Cübeyr bulunuyordu. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 232.

[53] İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 233.

[54] İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 233; Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi,* II, 458.

[55] Oku atanın Hibbân b. Arika olduğu rivayet edilir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât,* III, 494.

[56] İbn Hişâm, *es-Sîre,* III, 238; Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi,* II, 525.

Yahudilere Verilen Hüküm

Hz. Peygamber (sas) çok kan kaybeden Sa'd'ın (ra) derhal *Mescid-i Nebevî*'nin yanındaki hasta çadırına nakledilmesini istedi. Ona hasta bakıcı olarak Rufeyde el-Ensâriyye'yi görevlendirdi.[57] Sa'd, hemen o çadıra alındı. Efendimiz (sas) hücre-i saâdete girdi, tam zırhını çıkaracakken, Cebrail geldi ve dedi ki: *"Savaşı sona mı erdirdiniz Ya Resûlullah? Allah'a yemin ederim ki melekler henüz silâhlarını ellerinden bırakmış değiller. Derhal Benû Kureyza'ya doğru yola çık ve onlarla savaş!"* dedi.[58] Bunun üzerine Allah Resûlü (sas) hemen kılıcını bir kez daha kuşanarak ashabı savaşa çağırdı. Kısa bir süre içerisinde toplanan ensâr ve muhacirler, Benû Kureyza'ya doğru yola çıktılar ve onların kalelerini kuşattılar. Kureyzalılar, Müslümanlar kendilerini kuşatınca kale kapılarını kapatarak savunmaya çekildiler. Yaklaşık 15 gün süren kuşatma sonucunda Müslümanlarla başa çıkamayacaklarını gördüklerinde artık yapacakları bir şeyleri olmadığını anlayınca, İslâm öncesi dönemde ittifak antlaşmaları olan Sa'd b. Muâz'ı hakem olarak tayin edip, onun vereceği hükme razı olacaklarını söylediler. Bunun üzerine yaralı vaziyette bulunun Sa'd b. Muâz (ra) kararın verileceği yere getirildi. O bineğin üzerinde oraya getirilirken, münafıklar, Yahudilerle ittifakları olan bazıları ona farklı bir şekilde hüküm vermesi konusunda telkinde bulundular. Sa'd, onların sözlerini duyunca: *"Allah'ım adaletle hüküm vermeyi ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmamayı bana nasip et!"* diye dua etti. [59]

Efendimiz (sas) kendisi için: **"Acemlerin büyüklerine tazimde aşırıya gittikleri gibi aşırı gidip, benim için ayağa kalmayın!"** [60] buyurduğu, hâlde Sa'd b. Muâz oraya geldiğinde: **"Efendiniz için ayağa kalkın!"** buyurmuş, ona saygı gösterilmesini istemişti.[61] Orada bulunan Müslümanlar Efendimiz'in (sas) bu emirleri üzerine Sa'd b. Muâz'a (ra) hürmeten ayağa kalkmışlardı.[62]

[57] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 496.
[58] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 244; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 490, 491.
[59] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 250; Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, II, 512; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 491.
[60] Ebû Dâvûd, *Edeb*, 65; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 515.
[61] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 491.
[62] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 491; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 462.

Sonra geldi Sa'd b. Muâz, Yahudiler onu görünce sevindiler, kendisini hakem olarak tayin ettiklerini söylediler. Sa'd, onlara: *"Vereceğim hükme razı mısınız"* dedi. Onlar da "Evet!" dediler. Bu sefer Sa'd: *"Size Kur'ân'la mı hüküm vereyim, yoksa Tevrat ile mi"* diye sordu. Yahudiler: "Tevrat ile" dediler. Sa'd dedi ki: *"Yaptığınız büyük ihanetin sizin kitabınıza göre hükmü, kadın ve çocuklar dışında eli kılıç tutan erkeklerin öldürülmesi ve mallarınızın ganimet olarak alınmasıdır."* Verilen bu hükme Efendimiz (sas) şöyle diyecekti: **"Allahuekber Ey Sa'd! Yedi kat semanın üzerinde bulunan Allah'ın hükmüne uygun bir hüküm verdin."** [63]

Şehadete Yürüyüşü

Bu hüküm uygulandı ve Medine'de kalan tek Yahudi kabilesi de böylelikle o topraklardan temizlenmiş oldu. Hz. Sa'd, Benû Kureyza kalesine kadar gelerek orada gerekli hükmü verdikten bir müddet sonra yarası yeniden açılarak kan kaybetmeye başlamıştı. Onun kanaması artınca, kendisini derhal Mescid-i Nebevî'de kurulan çadırına geri götürdüler. O yaralı olduğu günler boyunca, Efendimiz (sas) hep onu ziyaret eder, onun tedavisi ile özel olarak ilgilenirdi. [64]

Vefatına bir gün kala Efendimiz (sas) yanına, Hz. Ebû Bekir'i de alarak Sa'd'ı ziyarete gitti. Sa'd b. Muâz yine kan kaybediyordu, o ara kendinden geçmişti. Efendimiz (sas) onu öyle görünce çok duygulandı, ona sarılmak için yeltendi; sahâbe, Efendimiz'in (sas) üzerine kan bulaşmasın diye engel olmak istediler. Ama Efendimiz (sas) onları dinlemedi; Sa'd'ın başını mübarek kucaklarına koyarak: **"Ey Allahım! Muhakkak ki Sa'd, Senin yolunda savaşmış, Senin Resûlü'nü tasdik etmiş ve bu uğurda hayatını geçirmiştir. Onun ruhunu, yanında makbul insanların ruhunu kabzettiğin gibi alıver!"** [65] diye dua buyurdu. Efendimiz'in (sas) bu duasını işiten Hz. Sa'd, gözünü açarak: *"es-Selâmü aleyke yâ Resûlallah! Ben, Senin Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik ediyorum."* dedi. Sahâbe diyor ki Efendimiz, Sa'd'ın başını yere bı-

[63] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 493, 494.
[64] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 495-497.
[65] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 496.

raktığında üstü-başı hep kan olmuştu. Vefa sultanı, dostuna karşı işte böyle vefalı davranacaktı. [66]

Arş'tan Gelen Haberler

Bu ziyaret Efendimiz'in (sas) çok sevdiği sahâbîsi ile son görüşmesi olacaktı. O gece Efendimiz'e (sas) Cebrail geldi: *"Bu gece senin ümmetinden ölen kişi kimdir? Onun ölümüyle bütün gök ehli birbirlerini müjdelendi. Onun vefatı ile arş titredi, sallandı"* [67] dedi. Efendimiz (sas): **"Ben bilmiyorum. Ancak dün akşam Sa'd çok hasta idi, Sa'd mı?"** diye sordu. Cebrail: *"Evet, Ey Allah'ın Resûlü! Sa'd vefat etti! Kavmi gelip onun cenazesini mahallelerine götürdüler"* dedi.[68] Bunun üzerine Efendimiz (sas), Sa'd'ın evine doğru koşmaya başladı. Cübbesini toplamış, öylece koşuyordu. Onu gören sahâbe de koşuyordu. Ama onlar bir türlü Efendimiz'in (sas) hızına yetişemiyorlardı. İçlerinden biri; **"Ya Resûlulllah! Vallahi çok yorulduk, söyler misiniz ne oldu?"** Efendimiz (sas) ise bir taraftan koşuyor, bir taraftan ise şöyle diyordu: **"Cebrail bana Sa'd'ın vefatını haber verdi ve şu an semanın ehli bölük bölük yeryüzüne iniyorlar. Eğer onlar bizden önce Sa'd'a yetişirlerse aynen Hanzala'yı yıkadıkları gibi onu da yıkarlar da bizi o sevaptan mahrum bırakırlar. Koşun ve bu hayrı semanın ehlinden önce ele geçirin!"** [69]

Efendimiz'in (sas) Hz. Sa'd'ın evine ulaştığında, buradan sonrasını olaya şahit olan Seleme b. Eslem'den (ra) dinleyelim: "Allah Resûlü (sas), bir beze sarılı hâlde yatmakta olan Hz. Sa'd'a doğru ilerlerken birden yavaş yürümeye başladı. Biz de arkasından geliyorduk. Bize olduğumuz yerde kalmamızı söyledi. Odada bizden başka bir insan da yoktu. Resûlullah da parmaklarının ucuna basarak yürüyordu, O'na niçin böyle yaptığı sorulunca: **"Odanın içini melekler doldurduğundan oturacak yer bulamamıştım. Onlardan biri bana yer verdi. Ancak o zaman oturabildim."** buyurdular. Daha sonra Efendimiz (sas) Sa'd'ın cenazesinin başına oturdu, gözyaşı döktü, ona

[66] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 496.
[67] Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr*, 12; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 123-125; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 496, 503.
[68] İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, II, 169.
[69] İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 464; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, II, 169.

istiğfarda bulundu. Sonra cenaze yıkandı ve defnedilmek için *Baki Kabristanlığı*'na doğru yola çıkıldı. [70]

Kabir Alemine Yolcu Ediliyor

Bu arada cenazenin taşınması sırasında herkesi şaşırtan bir hâdise daha yaşanıyordu. Sa'd b. Muâz'ın (ra) ruhu gibi cismi de heybetli idi. Onun cenazesi, sahâbîlerin elleri üzerinde giderken hiç kimse bir ağırlık hissetmiyordu. Daha sonra bu konu herkes tarafından konuşulup, çeşitli yorumlar yapılmaya başlanmıştı. Efendimiz (sas) bu konuşmaları duyunca: "**Hayatımı elinde tutan Allah'a yemin ederim ki onu yetmiş bin melek taşıyordu**" buyurmuştu.[71]

Meleklerin iştirakiyle taşınan cenazenin defnine sıra gelmişti. Kabir kazılmıştı. Kazanlardan biri Ebû Saîd el-Hudri'dir. Diyecektir ki: "Öyle güzel bir koku topraktan geliyordu ki hepimiz bu kokuyu hissetmiştik. Sorduk, Efendimiz (sas) cennetin kokusu dedi."[72] Böylece defnedilmişti Sa'd b. Muâz; Efendimiz (sas) onun cenaze namazını 6 tekbir ile kıldırmıştı.[73]

Yolunuz düşerse birgün Baki Kabristanlığı'na, en sonlara doğru Hz. Ali'nin annesi Fatıma bint Esed'in kabrinin hemen arkasında iki kabir daha var, onlardan biri Sa'd'ın, bir diğer ise onun kabrini kazan Ebû Saîd el-Hudrî'nindir.[74] Allah onlara da diğer ashâb-ı kirâm efendilerimize de rahmet eylesin, bizleri onların yollarından ayırmasın, Rabbim bizleri de böyle derin imanlara, sarsılmaz ihlâslara, ihsan şuurlarına erdirsin inşallah...

Efendimiz ve sahâbe az yaşayan; ama çok iş yaparak âleme iz bırakarak giden Sa'd b. Muâz'ı unutmadılar. Bakın vefatının üzerinden 4 yıl geçmiş, Devmetü'l-Cendel emiri, Medine'ye bakanların gözlerini kamaştıran bir ipek kumaş göndermiş. Sahâbe bu kumaşı birbirlerine göstererek kalitesini

[70] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 497, 498.
[71] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 234; İbn Mâce, *Mukaddime*, 11; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 498-499; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 464.
[72] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 501.
[73] Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 462
[74] Muhammed Emin Yıldırım, *Hz. Peygamber'in (sas) Albümü*, 414-415.

övüyorlar. O anda Efendimiz'in (sas) mübarek dillerinden dökülen cümle şu oluyor: **"Siz bu elbisenin/kumaşın yumuşaklığına bakıp şaşıyorsunuz; Allah'a yemin ederim ki Sa'd b. Muâz'ın cennetteki mendilleri, kumaşları bundan daha güzel ve daha yumuşaktır."** [75]

Sa'd b. Muâz ile cennette olmak istemez misiniz? Kim istemez değil mi? O halde onun yolundan yürümeli, yolunda kurban olduğu davaya kurban olmalı ki Allah bizi de ona kavuştursun. Duamız şudur ki cennette Rabbim onun ve diğer ashâbın sofrasında bizleri buluştursun.

SA'D B. MUÂZ'IN HAYATINDAN MESAJLAR

- Ebû Bekir olmak mümkün değil, ama Ebû Bekir'in yolundan yürüyerek onun gibi olmak mümkün; sadakati es-Sıddık gibi hayatında temsil edecek liyakatin var mı?
- Ensâr olmak mümkün değil; ama ensâr gibi bu dine sahip çıkmak, elinin altında ne varsa risaletin davası uğruna harcamak mümkün. 21. asırda beklentisizce, hesapsızca bu aziz dine hizmet edecek takatin var mı?
- Arşı titreten adam olmak mümkün değil; ama Sa'd gibi, Yesribleşen coğrafyaları Medine kılmaya çalışmak mümkün; evinden, akrabalarından, çevrenden başlayarak imanın mutluluğunu bütün bir insanlığa tattıracak heyecanın var mı?
- Melekleri cenazesine getiren adam olmak mümkün değil; ama Sa'd gibi yaşarken melekleri kendine hayran bırakmak mümkün; salih amellerini çoğaltarak, hayatına, imanına, hizmetine bereket kazandıracak cesaretin var mı?
- Rıza makamını tasdikleten adam olmak mümkün değil; ama Allah adına ve Allah namına adımlar atarak, O'nu memnun etmek mümkün; Allah'ı razı etmeye çalışmaya ve her durumda O'ndan razı olmaya imanın var mı?

[75] İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 504, 505; İbn Esîr, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 463.